

**Berlinski kongres,
ustavna monarhija i
ukidanje
crnogorske države**

У С Т А В

ЗА

КЊАЖЕВИНУ ЦРНУ ГОРУ

Ц Е Т И Њ Е,

К. Ц. ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА

1905.

Berlinski kongres

- **Sanstefanski ugovor** (mart 1878.) garantovao balkanskim hrišćanima proširenje na uštrb Osmanskog carstva
- Crnoj Gori je trebala biti međunarodno priznata nezavisnost of Osmanskog carstva
 - Ugovor specifikuje da se ne radi o novostečenoj nezavisnosti već o priznanju već postojeće - potvrda ideje o kontinuitetu samostalnosti
- Teritorija Crne Gore je utrostručena u odnosu na predratni period
 - Značajan dio Novopazarskog sandžaka (Pljevlja, Bijelo Polje, Berane i Rožaje)
 - Veliki dio bivšeg Hercegovačkog sandžaka (Nikšić)
 - Dio rugovske oblasti (današnja Republika Kosovo)
- **Berlinski kongres:** Rusija kao predstavnik
- Crnogorsko pitanje došlo na dnevni red 1. jula
 - Velike sile saglasne da je vrijeme da se crnogorska nezavisnost međunarodno potvrdi
 - Osam od ukupno 64 članova Odluka Berlinskog kongresa se odnose na Crnu Goru
 - Član 26: ***"Visoka Porta i ostale zemlje koje to još nijesu učinile priznaju nezavisnost Crne Gore."***

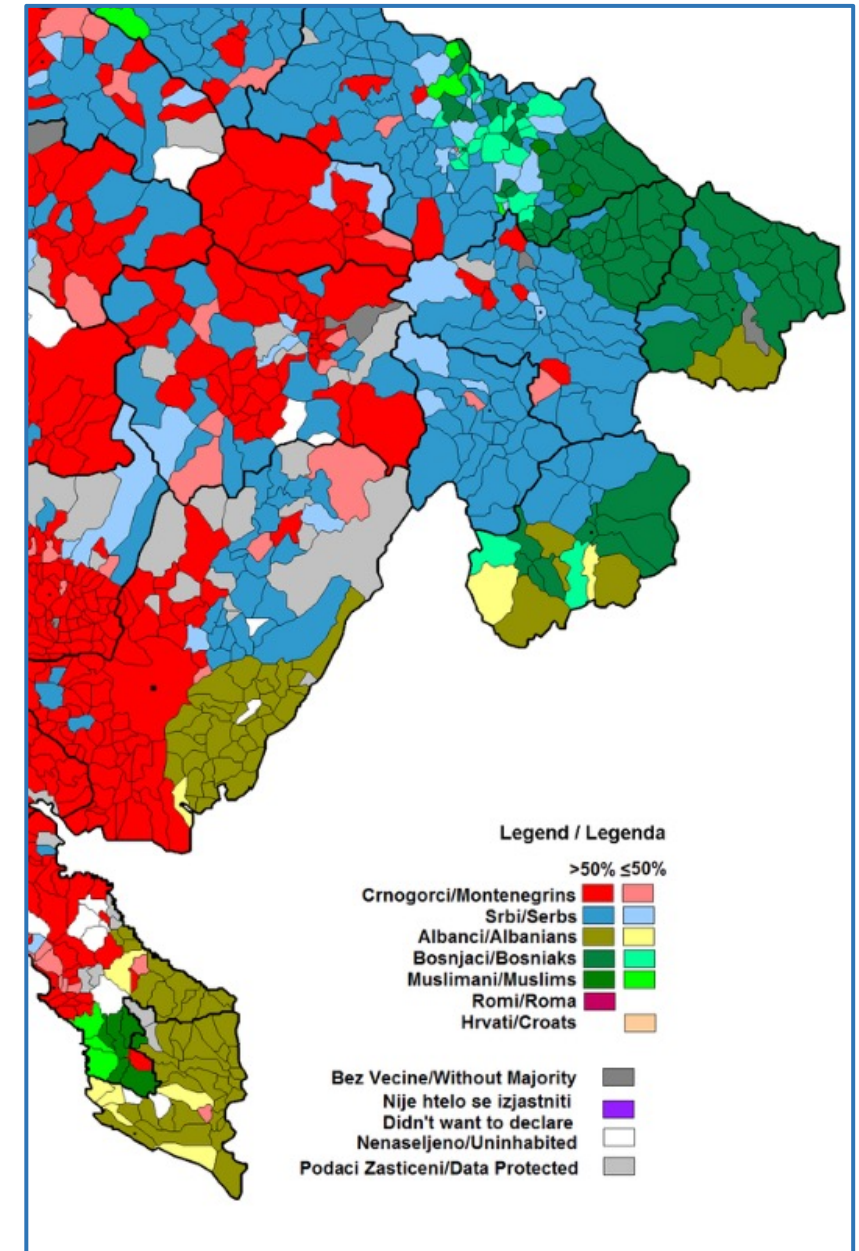
Berlinski kongres

- Najkomplikovanije teritorijalno pitanje ticalo se osvojenih teritorija u Primorju
 - Habsbuška diplomatija preferirala kontinentalnu Crnu Goru bez Primorja
 - Ruska diplomatija smatrala da su nakon ustupaka na sjeveru i Hercegovini Crnogorci radiji stupiti u novi rat nego se pomiriti sa gubitkom primorja
 - Velika Britanija smatrala crnogorsko širenje u Primorju kao poželjnu "tampon zonu"
 - Kompromis: Crnoj Gori će pripasti manji dio primorja oko Bara (ograničen Članom 29)
- Na osnovu Odluka Berlinskog kongresa Crna Gora je dobila:
 - Prilaz moru u oblasti Bara
 - Gradove u unutrašnjosti: Podgorica, Nikšić, Spuž, Žabljak Crnojevića, Plav i Gusinje
 - Plemenske oblasti: Piva, Drobnjaci, Banjani, Jezera, Šaranci, i presotale krajeve Vasojevića, Kuča, Uskoka

Demografska promjena i definitivne granice

- Na novoosvojenim teritorijama osim pravoslavaca živjeli muslimani i katolici - odnos prema njima regulisao Član 27. Berlinskog ugovora (ravnopravnost bez obzira na vjersku pripadnost)
 - Proglas (1880) i Proklamacija (1881) Knjaza Nikole – garantovanje prava pripadnicima islamske vjeroispovijesti
 - Konkordat (1886) sa papom Lavom XIII – crkvena autonomija katoličke crkve i ravnopravnost katolika
- Prizrenska liga osnovana 1878. – zagovaranje teritorijalnog jedinstva Albanskog naroda (više uspjeha imale snage PL)
- Crna Gora, Srbije i Grčka tokom 1878. godine nijesu dobile sve obećane teritorije shodno Berlinskom kongresu
- U praksi „Velji rat“ završio se tek krajem 1880. godine kada je Crnogorcima bez borbe predat Ulcinj

Modernizacija nakon Berlinskog kongresa

- Tokom vladavine Knjaza Nikole nastavilo se sa ograničavanjem plemenske autonomije koja je već bila značajno poljuljana
- Apsolutistički položaj monarha i preobražaj iz plemenske zajednice u birokratsko-činovničku
 - Povlačenje istaknutih plemenskih vođa iz političkog života (Jole Piletić, Marko Miljanov itd)
 - Dalje centralizacija i formiranje državnog aparata činovničkog tipa kao „dvosjekli mač“
- Knjaz je ukinuo Senat i zamijenio ga sa tri nove institucije:
 - Državni savjet - Najviši zakonodavni organ zadužen i za sastavljanje budžeta. Članovi Državnog savjeta bili su svi ministri i nekoliko funkcionera koje je birao sam knjaz. Državnom savjetu je bilo podređeno Ministarstvo
 - Ministarstvo - u početku imalo šest odjeljenja: spoljne poslove, građevinarstvo, obrazovanje, pravdu, finansije i vojsku. Ministarstvo je obavljalo funkcije vlade, koja se formalno uspostavila tek ustavom iz 1905.
 - Veliki sud - sastavljen od predsjednika i šest sudija služio je kao prvostepeni sud.

Modernizacija nakon Berlinskog kongresa

- Na čelu Velikog suda, Državnog savjeta i Ministarstva od 1879. do 1905. nalazio se Božo Petrović-Njegoš, bliski rođak Knjaza
- Neefikasne institucije i Knjaz Nikola kao arbitar u sporovima
- Velika pažnja posvećena zakonodavstvu
 - *Opšti imovinski zakonik za knjaževinu Crnu Goru (1888)* - Autor Valtazar Bogišić - opširno i originalno djelo pravne kulture
- Rast društvene stratifikacije krajem 19. vijeka
 - Najveći vlasnici imovine bili su Knjaz , glavari i članovi njihovih porodica
 - Glavari su zajedno sa pripadnicima državnog aparata činili novi birokratsko-administrativni sloj
 - Iseljavanje stanovništva zbog nedovoljno brzog razvoja

Reforme nakon sticanja nezavisnosti

Set zakona iz 1902. i 1903. godine

Zakon o Knjaževskoj vladi i Državnom savjetu

Zakon o sudskoj vlasti

Zakon o ustrojstvu sudova

Zakon o građanskoj sudskoj nadležnosti

Zakon o krivičnoj sudskoj nasljednosti

Zakon o nasljeđivanju prijestola

Zakon od državnim blagajnama i računovodstvu

Zakon o ustrojstvu Ministarstva unutrašnjih djela

Zakon o ustrojstvu Ministarstva vojnog

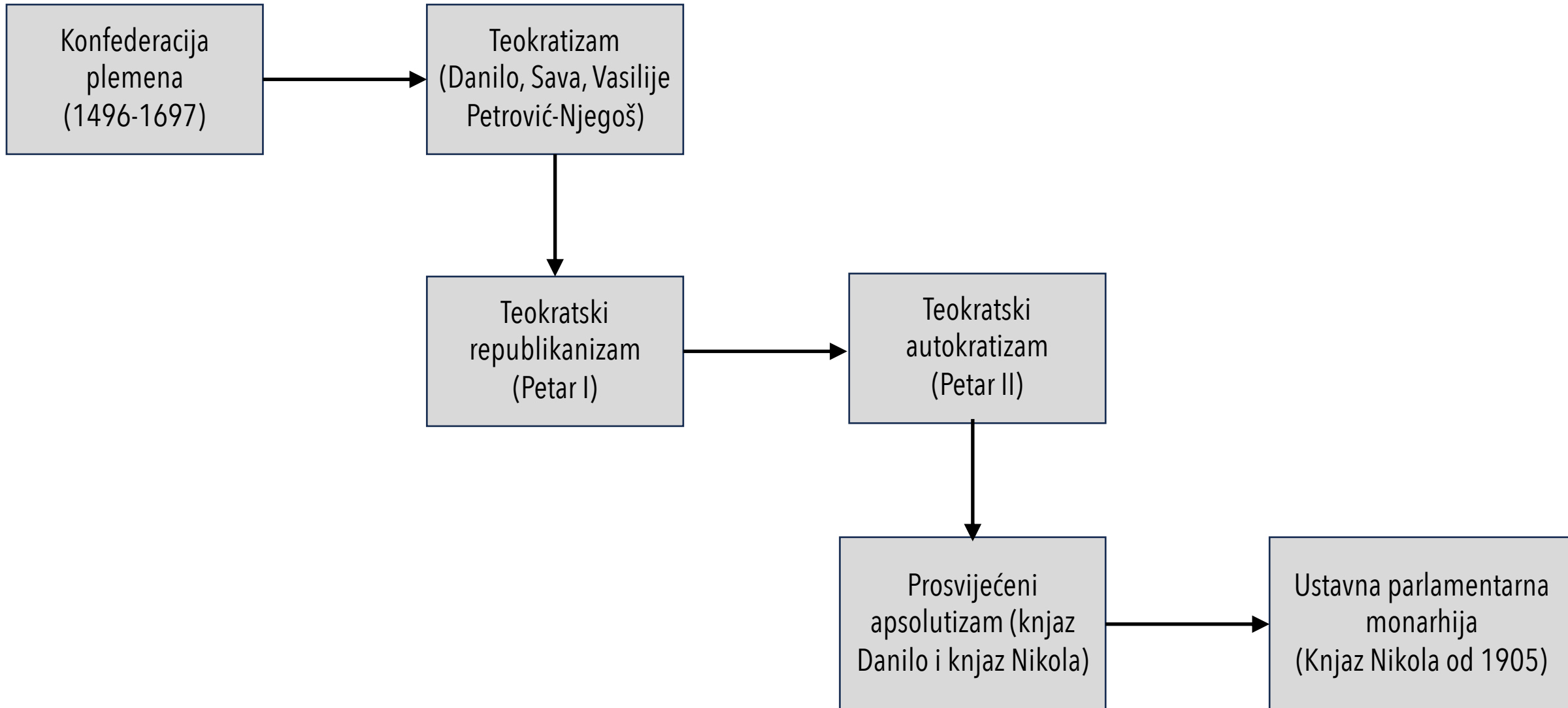
Zakon o uređenju varoških opština

Zakon o izdavanju pasoša

Zakon o oprezu na prinos od kapitala i rada

- Knjaz inokosni organ
- Državni savjet: Prijestolonasljednik, mitropolit, svi ministri, predsjednik Državne kontrole, sva lica kojima knjaz dodijeli titulu državnog savjetnika
- Zakonom o nasljeđivanju prijestola zagantovana vlast knjaza Nikole I dinastije Petrović-Njegoš (muški potomci – najstoriји sin ili brat)
- Sudski sistem: Veliki sud, pet oblasnih sudova, kapetanski sudovi, opštinski sudovi
- Uređenje odnosa sa Cetinjskom mitropolijom kroz Ustav Svetog sinoda u Knjaževini Crnoj Gori i Ustavom pravoslavnih konsistorija u Knjaževini Crnoj Gori

Državna uređenja u Crnoj Gori do 1918.

Uvođenje ustavne monarhije

- Unuistrašnja dinamika crnogorskog društva bila spora, ali spoljni uticaji doveli do ubrzanja i novih zahtjeva
- U samoj Crnoj Gori nije postojala opozicija ali se početkom 20. vijeka u Beogradu među emigracijom javljaju kritike "apsolutizma Knjaza Nikole" i zahtjevi za većim ustavnim slobodama i demokratizacijom
- Revolucionarna događanja u Rusiji učinjela da Knjaz Nikola prihvati ustav
- Oktorisani ustav svečano je proglašen 31. oktobra 1905. godine čime je Crna Gora postala ustavna monarhija s parlamentom
- Novo ustavno uređenje sačuvalo odlučujući uticaj knjaza koji je imao pravo sazivanja/raspuštanja, te vetom koji se ne može preglasati
- Nastavak kritika iz Beograda i rast političke polarizacije

УСТАВ

ЗА

КЊАЖЕВИНУ ЦРНУ ГОРУ

ЦЕТИЊЕ,

К. Ц. ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА

1905.

Podjela vlasti shodno ustavu iz 1905.

- Prvi ustav države Crne Gore i njime počinje istorija pisane ustavnosti
- Definiše Crnu Goru kao: *"našljednu ustavnu monarhiju sa narodnijem predstavništvom"* (Član 1)
- Vlast se konstituiše na principu podjele na tri grane vlasti: *zakonodavnu, izvršnu i sudsku*
- Organe vlasti čine:
 - Monarh/Knjaz Gospodar
 - Narodna skupština
 - Ministarski savjet
 - Državni savjet
 - Glavna državna kontrola
 - Nezavisno sudstvo

У С Т А В

ЗА

КЊАЖЕВИНУ ЦРНУ ГОРУ

Ц Е Т И Њ Е,

К. Ц. ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА

1905.

Ustav iz 1905 - Monarh

- Monarh je poglavar države i **"ličnost neprikosnovena i neodgovorna"**
- **Prava Monarha:**
 - Potvrđuje i proglašava zakone
 - Saziva, otvara i zatvara zasjedanja Narodne skupštinu
 - Raspuštna Narodnu skupštinu
 - Vrhovni zapovjednik sve zemaljske sile
 - Zastupa zemlju u inostranstvu
 - Daje ordenja i odličja
 - Zaštitnik je svih priznatih vjera
 - Postavlja državne činovnike
 - Daje pomilovanja i amnestije
 - Ima pravo kovanja novca
- **Ograničenja Monarha:**
 - Knjaz više nije mogao samostalno donositi, mijenjati ili ukidati zakone
 - Ustavno je obavezan pokoravati se Ustavu
 - Umjesto apsolutne uspostavljena je ograničena vlast
 - Promijenjeno je shvaćanje izvorišta legitimiteta i vlasti Monarha - pristanak

Ustav iz 1905 - Narodna skupština

- Uspostavljena kao predstavništvo naroda, sa dvije vrste poslanika:
 - Poslanici koje bira narod na period od 4 godine - *po jedan iz 54 kapetanija i 6 varoši* (Cetinje, Nikšić, Bar, Podgorica, Kolašin i Ulcinj)
 - "Virilni" (po položaju) poslanici koje čine *mitropolit crnogorski, nadbiskup barski, muftija crnogorski, predsjednik i članovi Državnog savjeta, predsjednik Velikog suda, predsjednik Glavne državne kontrole i tri brigadira "koje Knjaz Gospodar odredi"*
- Sastajala se jednom godišnje na Lučindan (18. oktobar) a mogla se sastajati i vandredno ako i kad je Knjaz sazove
- Uspostavljanjem Narodne skupštine ukinuta je dotadašnja institucija arhaičnih zborova (birokrata-glavara)

Ustav iz 1905 - Narodna skupština

- Narodnoj skupštini je data bitna uloga u vršenju zakonodavne vlasti, ali nije ustavno ustanovljena kao njen isključivi nosilac
- Knjaz i Skupština stavljeni su u odnos zavisnosti u vršenju zakonodavne i budžetske vlasti (uzajamno sarađivanje ili blokiranje)
 - *"Nikakav zakon ne može biti bez pristanka Narodne skupštine: izdat, ukinut, izmijenjen ili obavezno protumačen. (...) Bez odobrenja Narodne skupštine ne može se ni u kojem slučaju dacija ili kakav porez ustanoviti ni postojeći izmijeniti. (...) Novi budžet ne može biti donijet bez odobrenja Narodne skupštine. (...)"*
 - *"Knjaz Gospodar potvrđuje i proglašuje zakone, (...) Saziva, otvara i zaključuje sjednice Narodne skupštine i (...) Bez njenog prava da nastavi zasijedanje može raspuštiti Skupštinu. (...) Knjaz polaže zakletvu pred Narodnom skupštinom i obavzuje se da će funkcije vlasti vršiti po Ustavu."*

Ustav iz 1905 – Ministarski savjet/Vlada

- Nalazi se na čelu "državne službe" i čine ga ministri koje knjaz postavlja i razrješava po svom izboru, od kojih jednog, "po svom nahođenju postavlja za predsjednika"
- Vlada polaže zakletvu Knjazu Gospodaru: "da će mu biti vjerni i da će se savjesno pridržavati Ustava".
- Ministrima je dato pravo da prisustvuju skupštinskim zasjedanjima ali i dužnost da odgovore na interpelacije i poslanička pitanja
- Nadležnosti Vlade, između ostalog, uključuju:
 - Donosi naredbe za izvršenje zakona
 - Predlaže donošenje, izmjene, dopune i obavezujuća tumačenja zakona
 - Može povući podnešene prijedloge prije rješenja u Skupštini
 - Zakone može vratiti Skupštini
 - Vlada može spriječiti da Skupština ne dobije prijedlog koji ona ne želi

Ustav iz 1905 – Državni savjet

- Uloga pretežno savjetodavnog i kontrolnog karaktera
- Dužnosti Državnog savjeta su da:
 - Proučava zakonske prijedloge koje Vlada podnosi Narodnoj skupštini i daje svoje mišljenje o njima
 - Razmatra i rješava tri vrste žalbi
 - Žalbe protiv ministarskih rješenja u spornim administrativnim pitanjima
 - Žalbe protiv administrativnih rješenja donešenih po predmetima za koje ministar po zakonu nije nadležan
 - Žalbe protiv ukaza Kojima se vrijeđaju zakonom zajamčena privatna prava
- Ustanovljena je kontrola zakonitosti upravnih akata i ograničeni upravni spor ili ustavna žalba

Opštinska samouprava

- Opština ima tri organa
 1. Opštinski sud
 2. Opštinski odbor
 3. Opštinski zbor
- Kontrola i ravnoteža između ova tri organa
- Opštinski odbor i opštinski zbor organi koje biraju građani

Sudska vlast

- Nezavisno sudstvo
- Sudije postavlja knjaz
 - Moraju biti crnogorski državljani koji su završili pravni fakultet
- Sudovi: kapetanski, oblasni i Veliki sud
- Stalnost sudija
- Tri načela postupka:
 - Suđenje je javno, osim u slučajevima zaštite morala
 - Obaveza navođenja zakona na kojima se odluke zasnivaju
 - Načelo da tuženi moraju imati branioca

Početak partijskog organizovanja

- Prvi saziv Skupštine raspušten je već u septembru 1906. te su održani prvi parlamentarni izbori za zakonodavno tijelo
 - Na izborima su birani kandidati, bez kolektivnih programa
 - Izuzev gradova, izborni okruzi su odgovarali starim plemenskim granicama
 - Niska izlaznost (u gradovima oko 30% a na selima značajno manje)
- Većina novoizabranih poslanika se zalagala:
 - Ograničavanje moći i autoriteta Knjaza Nikole
 - Promjenu oktroisanog Ustava iz 1905.
 - Uvođenje novih "demokratskih mehanizama"
- Porast polarizacije i početak partijskog organizovanja u dvije kolone:
 - Klub narodne stranke (osnovan 1906. godine) – *klubaši*
 - Pravan narodna stranka (osnovana 1907. godine) – *pravaši*

УСТАВ

ЗА

КЊАЖЕВИНУ ЦРНУ ГОРУ

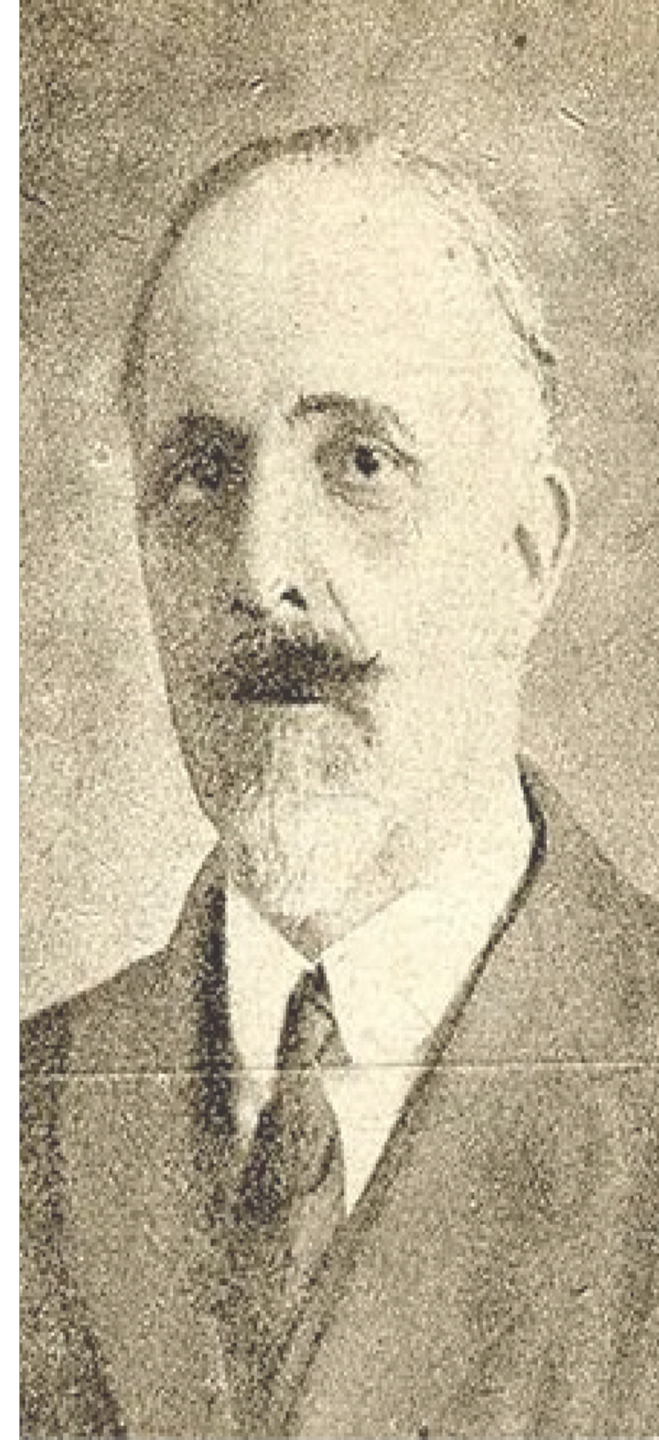
ЦЕТИЊЕ,

К. Ц. ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА

1905.

Klub narodne stranke (*klubaši*)

- Prezentovali se kao progresivni boric za "slobodu, demokratizaciju i privredni razvoj"
- Zahtijevali reviziju Ustava i preobražaj u "stvarnu ustavnu monarhiju", strožu kontrolu finansija, preseljenje glavnog grada u Podgoricu
- Odlikovali su se otvorenim srpskim nacionalizmom i davali prednost širem srpskom identitetu pred užom crnogorskom nacionalnom i političkom tradicijom (tzv. *separatizam*)
- Tijesna saradnja sa Srbijom i odanost Rusiji u „svim okolnostima“
- Kooptirali nezadovoljne predstavnike bivšeg režima - vojvodu Boža Petrovića, Gavra Vukovića, vojvodu Lazara Soćicu
- Klubašima se ubrzo pridružio i predsjednik vlade - Andrija Radović

Prava narodna stranka (*pravaši*)

- Protivnici *klubaša* su ubrzo osnovali svoju političku stranku (1907) i na njeno čelo izabrali Lazara Mijuškovića
 - Od značajnih članovi poznati su Jovan Plamenc i Krsto Popović
- Odbrana suvereniteta i nezavisnosti Crne Gore po dinastijom
- Modernizacija države ali uz poštovanje njene političke tradicije
- Knjaz Nikola zaslužan za učinjeno na polju utvđivanje državnog i nacionalnog bića
- Uživali su blagonaklonost dijela državnih vlasti koji su pokušavali ograničiti političke aktivnosti *klubaša*

Kriza legitimacije - Bombaška afera

- Izbori 1907. godine održani su bez učešća opozicije sa javnim glasanjem
- Nedugo nakon izbora vlasti su otkrile zavjeru za "odstranjivanje Knjaza Nikole" pomoću terorističkih metoda
- Kao organizatori označeni su Todor Božović, Jovan Đonović, Marko Daković, Andrija Radović...
- Zavjerenici su uspjeli nabaviti bombe iz vojnog arsenala srpske vojske - izvedba atentata bila veoma loše planirana
- Bombaška afera je poslužila kao dodatno opravdanje represije i pogoršanju odnosa sa Srbijom
- Presuda je donesena 1908. i njome se šest glavnih zavjerenika osuđeno na smrt (preinačeno u doživotnu kaznu)
- Presuda je iskorišćena za ubrzanje planova Beograda ka "srpskom ujedinjenju"

Proглаšenje Crne Gore za kraljevinu

- Pola vijeka vladavine Knjaza Nikole bila je prilika da se ostvari ideja o proglašenju Crne Gore za kraljevinu
- Velike sile nijesu imale većih zamjerki na tu ideju, uprkos svijesti da se radi o maloj i još uvijek privredno nerazvijenoj državi
- Ključne zamjerke dolazile su iz Srbije đe je to interpretirano kao nadmetanje Petrovića-Njegoša sa Karađorđevićima (nije prisustvovao)
- Kamen "međaš" u razvoju narativa o crnogorskom kolektivnom identitetu
 - Istican u prvi plan državni kontinuitet sa Dukljom i Zetom (Srbija = Raška)
 - Kralj Nikola nije u potpunosti napuštio narativ o pan-srpstvu
 - Isticanje ideje o neprekidnoj državnoj nezavisnosti i distanciranje od Srbije
- Početak planova o teritorijalnom proširenju: *"Kralj mora imati stvarnu kraljevinu. Uskoro će rat."*

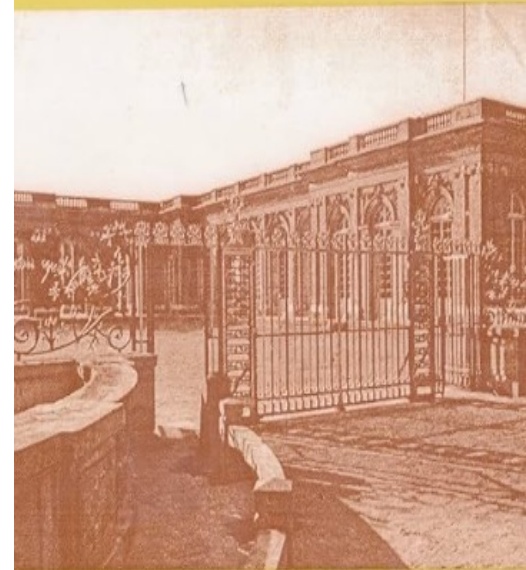

Crna Gora nakon Prvog svjetskog rata

- U Prvom svjetskom ratu Crna Gora je mobilisala 25% ukupnog stanovništva i 40% muške populacije uz značajna razaranja i stradanja
- Crnogorski kralj u egzilu u Parizu
 - Francuzi u strahu da samostalne aktivnosti kralja ne dovedu do sukoba sa srpskim interesima
 - Dozvoljavaju da srpska vojska stupi na crnogorsku teritoriju
 - Pod prijetnjom prekida diplomatskih odnosa zabranjuje kralju Nikoli povratak
- Srpska vojska pod komandom Dragutina Milutinovića:
 - *"U Crnoj Gori ne smijete biti mekog srca. Po svaku cijenu neophodno je zabraniti povratak kralju Nikoli, pa i ako bi se morala upotrijebiti najtvrdža sredstva."*
- Milutinović je 12. novembra naredio raspuštanje svih crnogorskih komitskih odreda koji su oslobodili veći dio teritorije

WHITNEY WARREN

MONTENEGRO THE CRIME OF THE PEACE CONFERENCE

New York
Brentano's
1922

Podgorička skupština (organizovanje)

- Crnu Goru su u novembru 1918. zauzele vojske članica Antante (odlučujuća uloga Francuske)
- Sjedište srpske vojne komande bilo je u Podgorici odakle su užurbano radili na osnivanju novih administrativnih organa
- Najviša komanda Antante (Francuska) donosi odluku da srpska vojska u okupaciji Crne Gore može učestvovati kao ravnopravni partner
- U Crnu Goru se vraćaju pristalice prisajedinjenja dok crnogorska emiracija biva spriječena
- U razgovorima o kreiranju zajedničke jugoslovenske države crnogorska vlada nije bila ni pozvana

Podgorička skupština (organizovanje)

- Neosporno većina stanovništva nije željela ostati van integracionih proces i htjela je ujedinjenje sa drugim jugoslovenskim narodima
- Točka sporenja - način i organizacija nove države:
 - Bezuslovno ujedinjenje (*prisajedinjenje*) sa centralizovanom državom pod dinastijom Karađorđević
 - Crnogorska teritorija je trebala biti ujedinjena sa srpskom po ubrzanom postupku i bez očuvanja njenih institucija. Istorijska misao crnogorske države kao samostalnog subjekta se završila
 - Ravnopravno ujedinjenje sa decentralizovanim uređenjem i slabim monarhom
 - Crnoj Gori prvo obnoviti nezavisnost i državne institucije, a tek onda na demokratskim osnovama i u dogovoru sa Srbijom (na ravnopravnim osnovama) govoriti o obliku uređenja buduće države
- Dobili nazive "zelenaši" i "bjelaši" po boji listića kojima su glasali
- Pobornici prisajedinjenja podcijenili snagu političke i državne tradicije svodeći je na - "separatizam" ili „regionalizam"

Podgorička skupština (organizovanje)

- Centralni izvršni odbor za ujedinjenje Crne Gore i Srbije - delegiran od strane zvaničnog Beograda
- Izbor poslanika za skupštinu trebao se održati na teritoriji u predratnim granicama na nivou okruga u korist prisajedinjenja:
 - Okruzi iz starih oblasti trebali su poslati po dva poslanika
 - Okruzi iz novih oblasti nakon Balkanskog rata po tri poslanika
- Izbor poslanika se nije vršio po crnogorskim zakonima već po pravilima koje je odredio Centralni izvršni odbor
- Skup se nije održao u prijestonici đe su pristalice ravnopravnog ujedinjenja imale premoć, već u Podgorici đe je bila vojna komanda srpske vojske
- Sa kraljevog dvorca na Cetinju i drugih institucija skinuta je crnogorska zastava

Procesne manipulacije

- U potpunosti ignorisan Ustav iz 1905.g
- Pravila nijesu propisivala ko saziva skupove na kojima se biraju poslanici, izbori bez glasačkih spiskova ili legitimacije
- Nije ustanovljen cenzus potreban za izbor poslanika
- Materijali o kojima se glasalo nijesu dostupni poslanicima na uvid
- Rezoluciju sastavio komandant Milutinović
- Diskusije o sadržaju rezolucije nije bilo
- Glasanje obavljeno u prisustvu vojske

Podgorička skupština (odluke)

- Pravno-regulativni dio rezolucije formulisan u četiri tačke:
 - Kralj Nikola I Petrović-Njegoš i njegova dinastija svrgnuti su s crnogorskog prijestola
 - Crna Gore se ujedinjuje s bratskom Srbijom u jednu državu pod vladavinom dinastije Karađorđevića i tako ujedinjena ulazi u zajedničku državu našeg troimenog naroda Srba, Hrvata i Slovenaca
 - Biće izabran petočlani Izvršni narodni odbor koji će u rukama imati vlast dok se ujedinjenje Srbije i Crne Gore ne sprovede u potpunosti
 - O odluci skupštine biće informisan bivši kralj Crne Gore Nikola I Petrović, vlada Kraljevine Srbije, savezničke države i sve neutralne zemlje
- Savo Fatić, potpredsjednik Podgoričke skupštine: *"Ja vas molim, gospodo, da stavimo na stranu istoriju Crne Gore. Što se pak tiče njezine političke istorije, ja je dijelim na dva dijela: na do juče i od juče. Mi više nijesmo Crnogorci, nego Srbi."*
- Zvanično proglašenje nastanka jugoslovenske države proteklo je bez prisustva bilo kakvih predstavnika iz Crne Gore
- U govoru, princ-regent Aleksandar Karađorđević nije ni pomenu Crnu Goru
- Forma ujedinjenja izazvala revolt kod pristalica ravnopravnog ujedinjenja i pristalica Kralja Nikole I – Božićni ustanak

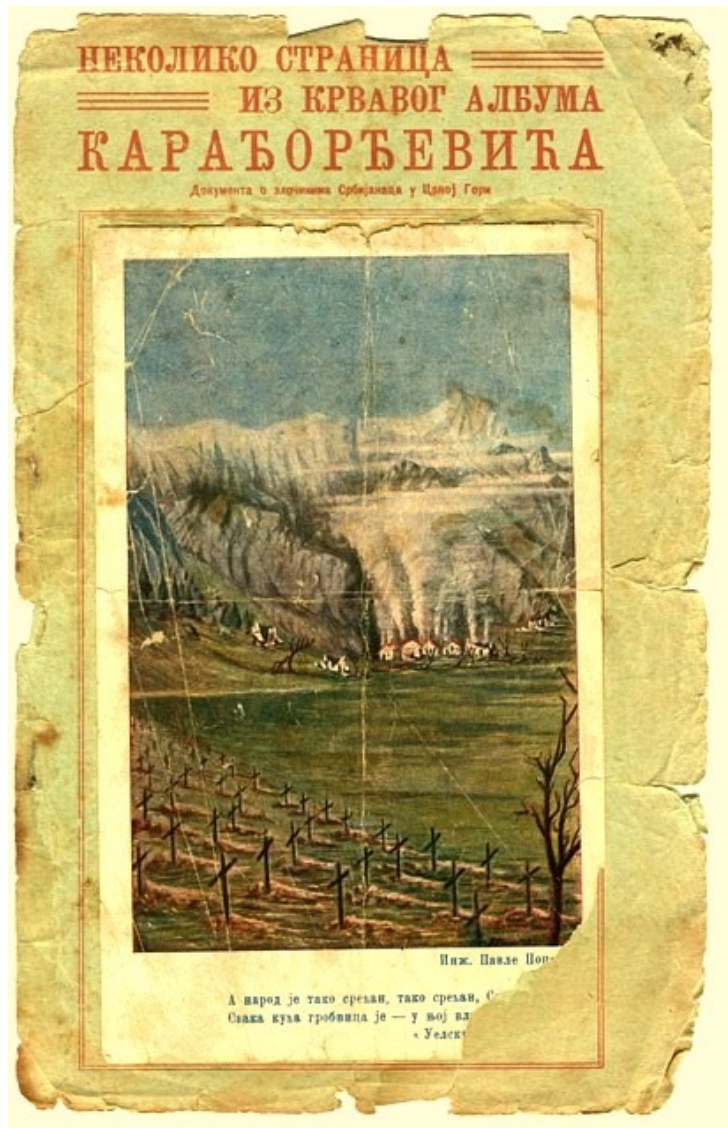
Опрећна тумачења

Посланици Велике народне скупштине
Српског Народа у Црној Гори 1918.

1918 - 2018
У СЛАВУ ПРЕЦИМА

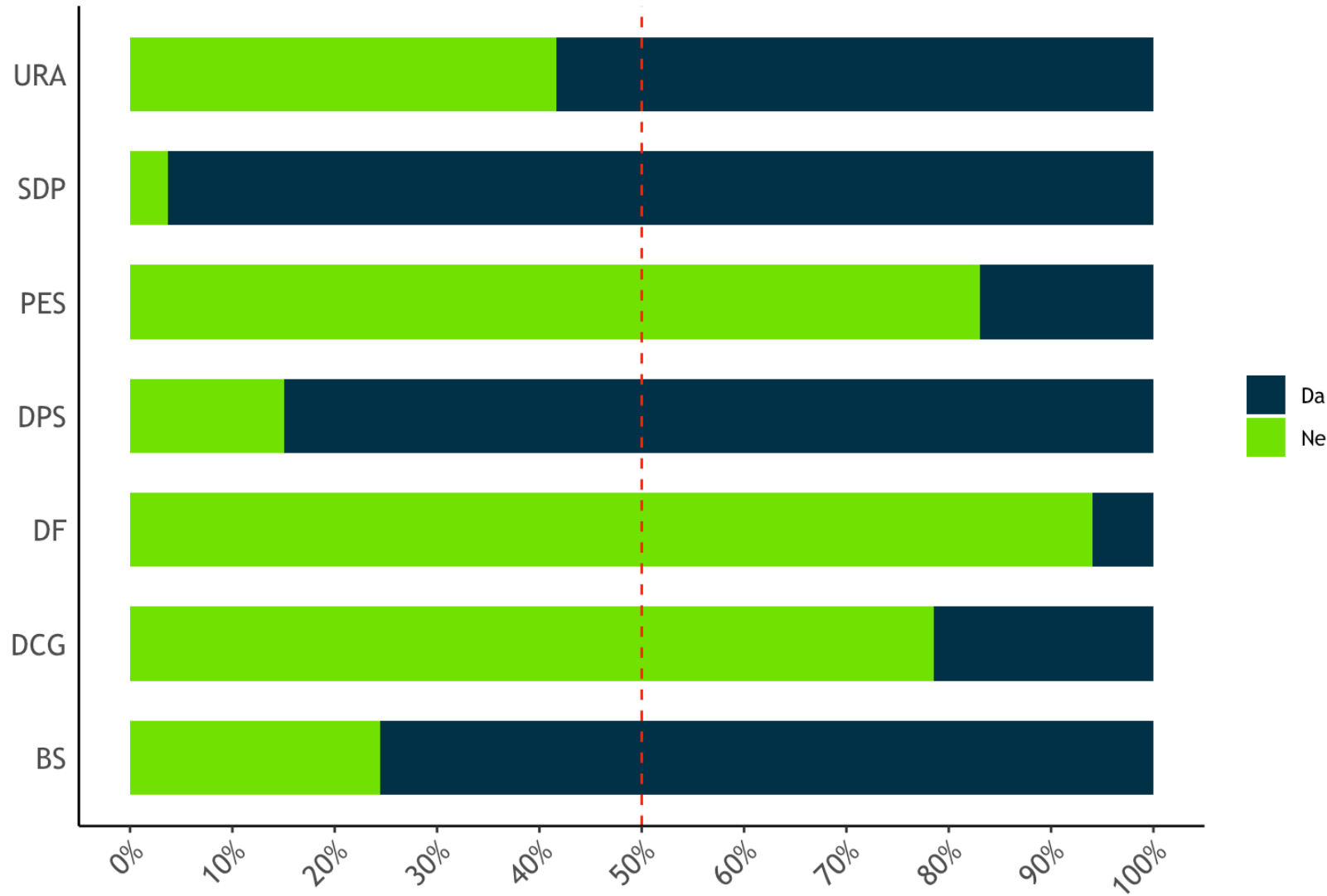

Oprečna tumačenja

Javno mnjenje danas na temu 1918. godine

Da li je Crna Gora bila okupirana 1918. godine?

Izvor: Crnogorska nacionalna
izborna studija (MNES, 2023)